

سید محمد مهدی موسوی

گزارشات

«۹»

پنجساله سفارت ایران

در لندن

شیخ محسن خان مشیرالدوله - ۱۲۸۳ تا ۱۲۸۸ هـ ق

شیخ محسن خان وزیر مختار ایران همراه با این گزارش سواد نامه و کلای بانک را که مخنوی شرایط آنها جهت تأسیس بانک با اجازه انحصاری نشر اسکناس در ایران میباشد برای ملاحظه و اخذ تصمیم وزارت خارجه ایران ارسال داشته است و در گزارش ۲۸ رمضان ۱۲۸۴ ق مینویسد :

دو کلای بانک .. هر روز نزد دوی آمده جواب میخوانند و میکنند ملایب باید برویم اگر از جانب دولت هم اجازه داده نشود که بلیط بکار اندازیم (مقصود نشر اسکناس است) بلیط بکار نخواهیم بست بلکه صرفاً خانه باز کرده با هند و فرنگستان معامله برات کرده و واسطه تجارت خواهیم شد و بموجب عهدنامه حق هر نوع تجارت را در ایران داریم. (صفحه ۳۰-۳۱) سرانجام وزیر مختار ایران قرارداد احداث راه آهن تهران حضرت

عبدالعظیم را بدون شرط ضمانت تنظیم و با کمپانی که برای اینکار تشکیل یافته بود امضاء و مبادله مینماید و نسخه آنرا توسط محمد آقا (سرتیپ) نایب‌اول سفارت ایران که برادر کوچک او نیز بوده جهت ملاحظه دولت و توشیح پادشاه به تهران میفرستد ... بانی این کمپانی یکی از اتباع پروس و شرکاء او چند تن انگلیسی و ساوالان خان سابق الذکر بودند ...

متعاقب این گزارش چنانکه از گزارشات بعدی سفارت ایران پیدا است « دستخط همایون مشعر بر انزجاس خاطر مبارک اعلیحضرت ملوکانه از مضمون تلگراف سفارت با ترجمه قرارنامه و ایرادات شورای کبری بر بعضی از فصول آن » به سفارت می‌رسد و همچنین نامه وزارت خارجه دائر به « رد ضمانت نامه کمپانی و اعلام القای قرارنامه ۱۱ » واصل می‌شود و سفارت ایران وکلای کمپانی را احضار و القاء قرارداد راه آهن و بهره‌برداری از معادن و جنگلهای ایران که با موسیو دکتر استراژ بورخ منعقد شده بود به آنان اعلام و ابلاغ می‌نماید و جریان را طی گزارش مشروحی که به تاریخ ۱۴ ذیحجه ۱۲۸۶ - ق برای وزارت خارجه فرستاده است به عرض می‌رساند: (ص ۲۲۰ تا ۲۳۰) در این گزارش مفصل نیز فواید احداث راه آهن و بهره‌برداری از معادن و جنگلها و تأسیس بانک مجدداً برای اطلاع دولت تشریح شده است :

چنانکه از مفاد گزارش ۲۵ صفر ۱۲۸۷ - ق (ص ۲۴۶ تا ۲۵۱) پیداست مجدداً دولت به وزیر مختار ایران در لندن دستور داده است که قرارداد دیگری در باب احداث راه آهن با یکی از کمپانیهای معتبر مبادله نماید ... وزیر مختار ایران که از لغو قرارداد قبلی متأثر و ناراحت بوده از وصول دستور جدید و پیدا شدن دریچه امیدی جهت افتتاح باب گفتگو و مذاکره با احتمال حصول نتیجه و دریافت پیشکش و حق دلالتی کافی خوشحالی و رضایت او در گزارشی که به تهران فرستاده آشکار است .

در همین گزارش پس از آنکه اطلاع می‌دهد که با یکی از اجزاء کمپانی گفتگو نموده و قرار است در جلسه دیگری که تمام مدیران کمپانی

حاضر باشند مسئله را طرح نمایند که نتیجه آن متماًباً بوسیله تلگراف به اطلاع خواهد رسید و برای تطمیع و تحریر شاه و مسئولان دولت می نویسد:

... راه استقلال دولت و نجات مملکت و ترقی ملت بسته به کثرت مرادوات تجارت است با سایر ملل و مرهون نمودن پول دول خارجه در داخله مملکت و احداث راه آهن راه حصول این مقصود بزرگ است . . .

بدین واسطه مرادوات زیاد می شود و بدین واسطه تنخواه خارجه رو به مملکت می آورد . اولیای دولت جاوید آیت روزی یکصد کرور پول خارجه را بواسطه احداث راه آهن و سایر اعمال عامه و استقراض و پنهای بانک و غیره به ایران کشید . از استقلال دولت و حفظ حدود و حقوق مملکت و بقای صلح و عدم درازدستی تکالیف شاقه همسایگان آسوده و مطمئن می تواند شد والا هر روز منتظر غایله جدیدی باید باشند . . . (ص ۲۴۸) .

بارون جوئیوس رویتر :

گزارشات بمدی وزیر مختار لندن حکایت از ادامه گفتگو و مذاکره با نمایندگان کمپانیهای جدید می نماید و مقارن همین اوقات دولت ایران قرارنامه راه آهن را که قبلاً رد نموده و کتیباً و تلگرافاً دستور ابطال و الغاء آنرا به نماینده خود داده بود همراه میرزا مهدی نام که به اتفاق (موسیو دلرمان) به لندن رفته اند امضاء و برای مبادله ارسال داشته است ...

سفارت ایران جواب می دهد و چنانکه سابقاً عرض کرده بودم اجزای کمپانی بعد از مراجعت مهندسین به موجب تعلیقه جناب مستطاب عالی رهینه خود را از سفارت پس گرفتند و به جهت عدم قبول تغییرات فصول قرارنامه از ساختن راه نکول نمودند ... بعد از ورود موسیو دلرمان مجدداً با زیایشان تکلیف نمودم طفره زده قبول نکردند . با جمعی دیگر از بهترین کمپانیها در گفتگو بودم ایشان قرارنامه حاضر را به امید ساختن راههای بزرگ قبول نمودند . چند روز قبل روزی را برای امضاء معین نموده بودم يك روز

پیشتر از جانب دولت فرانسه به دولت پروس اعلام جنگ شده اعمال عامه شکست و سرمایه‌ها تنزل نمود بدین جهت برای اشخاص مزبور نیز فراهم آوردن تنخواه و اسباب کار عاجالتاً ممکن و مقدور نشد .

در همین گزارش محسن خان جریان ملاقات و گفتگو باه بارون جولوس رویتر ، قهرمان معروف امتیاز نامه راه آهن و معادن در سالهای ۱۲۸۹ و ۱۲۹۰ - ق و امتیاز بانک شاهی در ایران در سال ۱۳۰۷ - ق که در عرض الغاء قرار داد راه آهن بنامبرده اعطاء گردید ... با اطلاع وزارت خارجه رسانیده و چنین می نویسد :

« موسیورایتر پدرتلفرافخانهای لندن که اکثرتلفرافهای فرانکستان را او کشید و در رشته بحریه فیما بین دریاها سرمایه گذاری عمده کرده است . شخص بسیار معتبر و معروف است و با جمیع سلاطین اروپا حتی با اعلیحضرت پادشاه انگلیس رفت و آمد و مراده تلفرافیه دارد و جمیع اخبار پولتیکه یومیه را روز بروز یا هفته بهفته مستقلاً منتشر می سازد یا توسط تلفراف می رسانند با کمترین آشنا شده است دوروز قبل بسفارت آمده اظهار نمود که اگر خاطر مبارک اعلیحضرت همایون شاهنشاهی مایل باستحضار و اطلاع از اخبار پولتیکه دول باشد محض افتخار چنانکه ب همه سلاطین مستقیماً تلفراف میفرستم متعهد می شوم مستقیماً بفرستم اگر مخارج تلفراف را دولت علیه بدهد در ازاء خدمت و زحمت خود هیچ نمیخواهم و محض افتخار و کسب نام این خدمت را بر عهده میگیرم . چون اطلاع به اوضاع و وقایع پولتیکه دول از امور مهمه و تکالیف لازم دولت است . بخیال اینکه شاید در نظر اولیای دولت مقبول و مطبوع افتد معروض نمودم . بقراری که او اظهار میداشت سالی بیش از سیصد چهار صد تومان خرج تلفراف ندارد اگر رأی مبارک اعلیحضرت شاهنشاهی روحنا فداه اقتضاء فرماید مرقوم دارند تا با مشارالیه قرار بدهم والا بطور پخته جواب بدهم ... » (ناتمام)